



Wildwallen: eigenaardige lijnelementen in het landschap

tekst Ria Dubbeldam, foto's Wim van Hoff/gaw.nl

Wildwallen en andere soorten aarden boswallen: de Veluwe ligt er vol mee. Honderden kilometers. Lange tijd was er maar weinig belangstelling voor. De laatste jaren ineens wel. Boseigenaren en -beheerders willen deze merkwaardige landschapselementen weer beter zichtbaar maken en daarmee het verhaal van het vroegere leven op de Veluwe vertellen. Maar dan moet je wel weten hoe ze eruit hebben gezien.

Archeologisch adviesbureau RAAP heeft net een sleuf gegraven dwars door de wildwal op landgoed Hoekelum tussen Bennekom en Ede. De bedoeling is om te kijken in hoeverre met archeologische technieken aanvullende informatie is te krijgen over wal- en greppel-systemen, zegt archeoloog Gerben Zielman van RAAP. Aan deze wildwal is te zien hoe hij in het verleden is opgeworpen. De wal heeft aan beide zijden een greppel, vaak is het er maar één. En wel aan de zijde waar mensen het wild wilden weren. De dieren kwamen eerst voor een diepe greppel te staan en moesten vervolgens over een hoge wal heen. Ook is goed te zien hoe deze wildwal in de loop van de tijd is geërodeerd. Een deel van de grond is in de greppels of van het talud afgeschoven.

Bijzonderheden vastleggen

Zielman bestudeert de wildwal verder. In het profiel ziet hij geen plaggen. Die werden geregeld gebruikt om een wal te versterken of om te voorkomen dat het talud zou afschuiven. Plaggen werden in lagen in de grond gelegd of als bekleding aangebracht. Inmiddels heeft een collega foto's van de doorsnede van de Hoekelumse wildwal gemaakt en een tafeltje in de sleuf gezet om het profiel en alle bijzonderheden op schaal na te tekenen. Alles wat ze zien, wordt gedegen vastgelegd: hoe hoog de wal is en hoe diep. Of hij in een keer is opgeworpen of dat hij een aantal keren in verschillende periodes is opgehoogd als

antwoord op een toegenomen wilddruk (zie kader wildwallen). Het wild mocht immers niet de kans krijgen op de akkers te komen. Bedenk dat als dat wel gebeurde en alle gewassen werden opgegeten, de oogst verloren was en de boerenfamilies niks te eten hadden.

Oorspronkelijke begroeiing

'Misschien vinden we nog wortels van de oorspronkelijke begroeiing of paalgaten die verwijzen naar een hekwerk dat bovenop de wal heeft gestaan', zegt Zielman. Want een drie voet (90 centimeter) hoge wal en een even diepe greppel waren niet altijd afdoende om bijvoorbeeld herten en zwijnen te weren. Van alles werd op een wal gezet als extra barrière. Vooral bomen, hakhout of dicht struikgewas, maar dus ook hekken of rekken (tijdelijke barrières van aan elkaar gebonden palen en takken). In de 18e en 19e eeuw werden wallen vaak beplant met eikenhakhout voor boerengeriefhout, brandhout en voor de toentertijd erg gewilde eikenschors (eek), dat gebruikt werd in de leerlooierij. Ook andere boomsoorten, zoals beuk, werden geplant. Wat we nu aan bomen op wildwallen zien, is dus vaak niet de oorspronkelijke beplanting.

Langste wildwal

De wildwal op landgoed Hoekelum van Geldersch Landschap en Geldersche Kasteelen is eigenlijk een deel van de langste wildwal van de Veluwe. De 21 kilometer lange wal liep van Wageningen

Wetenswaardigheden over wildwallen

Veel wallen in bos, heide en stuifzand lijken sterk op elkaar. Toch konden ze heel verschillende functies hebben: om wild, schapen en koeien uit de (bos)akkers te houden, om vee naar de heide te leiden, om verkeer op wegen te houden, om akker- of eigendomsgrenzen te markeren, om stuifzand te stoppen enzovoort. Probos onderscheidt liefst tien typen wallen die in het bos kunnen voorkomen.

Het meest aansprekend is toch wel de wildwal. Vaak had een wildwal tegelijkertijd een functie als begrenzing van een enk, een perceel of eigendom. Wildwallen liggen nu meestal in het bos, maar vroeger lagen ze vaak op de grens tussen landbouwgrond en de leefgebieden van het wild. Er waren ook wildwallen om net aangelegd bos of hakhout om deze te beschermen. Dan zie je vaak een omwalling van een perceeltje in het bos.

Wildwallen omwilden vaak percelen maar konden ook grote landbouwgebieden afschermen van de Veluwe, zoals van Wageningen naar Meulunteren (21 kilometer wal) en van Oosterbeek naar

De Steeg (15 kilometer wal). In het Nationaal Park Veluwezoom is van deze laatste wal een stukje herkenbaar gemaakt.

Van wanneer de oudste wildwallen dateren is moeilijk te zeggen. Er wordt wel gezegd 14e eeuw. De wilddruk en de noodzaak om wallen aan te leggen en te onderhouden wisselde nogal sterk in de tijd. Begin zeventiende eeuw tijdens de Tachtigjarige Oorlog bijvoorbeeld was er weinig wild door onder meer stroperij. Er was geen noodzaak om de wildwallen goed te onderhouden. Veel wildwallen raakten daardoor in verval. Die situatie veranderde sterk door stadhouder-koning Willem III (1650-1702). Hij hield nogal van jagen en voerde de wildstand op de Veluwe flink op door stroppers te weren en wild uit te zetten. De bewoners konden er niet veel tegenin brengen; ze mochten het wild niet afschieten. De enige manier om zich te verweren was hun eigen akkers beschermen met wallen. Veel nieuwe wallen werden aangelegd en oude wallen werden opnieuw opgehoogd en beplant met bomen en struiken.



Een medewerker van archeologisch adviesbureau RAAP meet alles op: hoe hoog en hoe diep de wal is en allerlei andere bijzonderheden. Op een tafeltje tekent een collega het profiel en alle bijzonderheden op schaal na.

naar Meulunteren ten noorden van Lunteren en beschermd de akkers ten westen van het Moftbos. De wal is in groepsverband door verschillende buurtschappen aangelegd (zie kader buurtboeken). 'Enorm veel werk als je bedenkt hoeveel moeite het kost om een kuub grond te graven en te verplaatsen tot een ongeveer 3 voet hoge bult', zegt Ciska van der Genugten van Geldersch Landschap en Geldersche Kasteelen. Op landgoed Hoekelum liggen nog meer wallen, in totaal ongeveer 6 kilometer. En daar kijkt

RAAP gelijk ook naar: een wegwâl, een perceelswâl en een eigendomswâl. Het opwerpen van wallen om eigendomsgrenzen te markeren is zo oud als de mensheid. Het adviesbureau graaft op nog eens drie andere terreinen van Geldersch Landschap sleuven. In de enkwal in natuurgebied Bruggelen bij Beekbergen, de wildwal in Zwaluwenburg in 't Harde en de enkwal rondom Loenen. 'Die van Loenen is de fraaiste', zet Van der Genugten. 'Hij is nog bijna helemaal gaaf en loopt vrijwel om het hele dorp heen.'



De wildwal Wageningen-Meulunteren op het traject Doesburg (ten noorden van Ede) en Meulunteren (ten noorden van Lunteren) ligt op de grens van akkerland en woeste grond. Bron: Topografische kaart, Bonneprojectie 1872.

Van alle wallen waaraan nu onderzoek wordt gedaan, wil de terreineigenaar op enkele markante plekken laten zien hoe ze eruit hebben gezien en uitleggen wat hun functie was. Het werk moet voor maart 2012 klaar zijn. 'Het gaat om echt kleine stukjes hoor', benadrukt Van der Genugten. 'Volledig herstel van alle wallen is te kostbaar. Jaarlijks onderhoud al helemaal.'

Mislukte aanplant

De gemeenten Epe en Rheden doen ook mee aan het onderzoek. 'In de bossen van de gemeente Epe liggen, voor zover bekend, maar een paar wallen', zegt Martijn Boosten van Stichting Probos, de organisatie die het hele project coördineert. 'Eén ligt tegenwoordig in het bos, maar lag vroeger op de heide. Een wat vreemde plek, zo op het eerste gezicht. Maar oud kaartmateriaal geeft wel wat informatie. Wij denken dat het gaat om bescherming van een jonge bosaanplant die halverwege de 19e eeuw op kaart verschijnt, maar op latere kaarten is verdwenen. Waarschijnlijk is de bosaanplant om de een of andere reden mislukt. Het wild of de schapen konden er toch bij. Of de aanplant is mislukt door bijvoorbeeld droogte.' De situatie bij Epe geeft aan hoe weinig er bekend is over wallen. 'Dat komt voor een deel omdat er nauwelijks tekeningen, schilderijen en foto's van zijn', zegt Boosten. 'Kunstschilders en

grondeigenaren vonden wallen kennelijk niet interessant genoeg om op het doek of in tekeningen vast te leggen. Het was immers alleen maar wat opgeworpen grond! Bovendien is van lang niet alle wallen historisch archiefmateriaal bekend. Dat is er bijvoorbeeld wel van de wegwallen die in de 18e eeuw in opdracht van de Gelderse rekenkamer zijn aangelegd op de domeingronden om karren en ander verkeer op de weg (en uit de heide of het bos) te houden. Daarvan zijn uitgebreide aanlegbestekken bewaard gebleven met gedetailleerde aanwijzingen over de afmetingen en opbouw van de wal voor de aannemer die de wal moest aanleggen.'

Herstel begonnen

Boosten en zijn collega's Patrick Jansen en Mark van Benthem hebben de laatste jaren veel uitgezocht over wallen en andere historische bouselementen: over de historie, over hoe je ze herkent en beheert. Twee boekjes zijn inmiddels geschreven, speciaal voor bosbeheerders. 'Zelfs zij staan er niet altijd bij stil dat die glooiing in het bos wel eens een oude wildwal kan zijn die de akkers beschermde tegen vraat.'

Op een aantal plekken is het herstel van wallen begonnen. In een aantal gevallen helpt Probos daarbij door kennis en kunde te leveren.

Landgoed Tongeren bijvoorbeeld heeft de wal in het Leemkuilbos opgeknapt en weer zichtbaar gemaakt. Overigens is niet bekend wat voor wal dat is. Op landgoed Klein Boeschoten bij Garderen zijn afgelopen zomer rasters geplaatst om een mix van wildwallen, veewallen en vermoedelijk ook grenswallen. De laatste jaren hebben wilde zwijnen er flink huis gehouden in het bijzondere eeuwenoude wallenstelsel. Ook de schade die de dieren hebben aangericht is hersteld. De gaten in de wallen zijn met aarde en zoden opgevuld. En zo gaan er binnenkort meer herstelprojecten van start.

Wordt vervolgd!

De praktijkgids Boswallen, handreikingen voor het beheer is niet alleen interessant voor bos- en terreinbeheerders. Iedereen die geïnteresseerd is in aarden wallen vindt er boeiende informatie in. Het boek van Martijn Boosten, Patrick Jansen, Mark van Benthem en Bert Maes kost € 7,50 (incl. verzendkosten) en is te bestellen via mail@probos.nl